

COVID-19 SÜRECİNDE AB VE TÜRKİYE’NİN TARIM POLİTİKALARINA YENİDEN BAKIŞ

Murat Çetin¹, Aysel Yücesoy²

GİRİŞ: TARIM İÇİN POLİTİKA İHTİYACI

Son yıllardaki iklim değışiklikleri, küresel ısınma, nüfus artışı, verimli tarım arazilerinin doğru kullanılmamasından kaynaklanan kayıplar, temiz su kaynaklarındaki azalma gibi birçok neden dünyada tarım sektörünü daha da önemli bir hale getirmiştir (Kılavuz & Erdem, 2019).

İklim krizinin etkileri itibariyle dünya gündeminde önce çıkması ve 2020 yılı başlangıcı itibariyle de covid-19 salgının tüm dünyayı sarması, gıda krizinin doğmasına ve tarım sektörünün öneminin daha da artmasına yol açmıştır.

Tarım sektörü yaşamsal öneminden dolayı ekonomi politikalarının ana hedeflerinden biri olmuş, tarım politikaları, makroekonomi politikalarının da ana parçasını oluşturmuştur. Doğa koşullarından fazlasıyla etkilenmesinden ve sektörün istikrarsızlığından dolayı tarım, yoğun bir şekilde devlet müdahalesini gerektirmiştir. Sosyo-ekonomik hedefler çerçevesinde tüm devletler, tarım sektörüne doğrudan ya da dolaylı müdahalede bulunmuşlardır.

Tarımda devlet müdahalelerinin diğer nedenleri; çevre ve gıda güvenliği, işsizlik, gıda güvencesi, ülkeye yabancı para girişı sağlayabilmek, sanayi ürünleri için hammadde üretmek, iç pazarı yabancı ürünlerden korumak, üretici ve tüketicinin refahını arttırmak, kırsal kesimi canlandırmaya yönelik olabilmıştır (Şahinöz, 2010).

¹ Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Politikası ABD, mcetin@istanbul.edu.tr

² İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Doktora öğrencisi, aysel.yucesoy@ogr.iu.edu.tr

COVID-19 SÜRECİNDE TARIM SEKTÖRÜ ve DERİNLEŞEN GIDA KRİZİ

Tarım, girdi-yoğun bir endüstridir. Tarım sistemlerinde her bir üretim girdisi önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Girdi çeşitliliğinin fazla olması üreticilerin maliyetlerini de çeşitlendirmektedir ve aynı zamanda üretimin tüm sürecinde meydana gelebilecek aksamalar maliyetlerde baskı yaratmaktadır. Örneğin, limanlarda ve yollarda meydana gelen aksaklıklar, gümrüklerde yaşanan gecikmeler, döviz kurlarındaki dalgalanmalar, faiz oranlarındaki artışlar, kredi eksikleri vb. durumlar tarım sektöründe maliyetleri artırmaktadır. Kısaca özetlenecek olursa, tarım sektöründe yaşanan arz yönlü şoklar, talepte yaşanan şoklardan önce gelmektedir (Schmidhuber, Pound, & Qiao, 2020).

Salgın sürecinde ülkeler içe kapanmacı, korumacı politikalara yönelerek büyüme hedeflerini düşürmüşlerdir. Aslında küresel tedarik zincirlerine karşı salgın öncesinde güven problemleri oluşmaya başlamıştı. Jeopolitik gerilimler birçok sektörü etkilediği gibi gıda tedarik zincirlerini de etkilemiştir; ABD ve Çin arasında yaşanan ticari gerilimler ve Rusya'nın Batı tarafından gelen gıda ve tarım ithalatına karşı yasaklayıcı hamleler yaşanan gerilimlere örnektir.

Covid-19 salgını tüm dünyada gıda tedarik zincirlerinde kırılmalara neden olmuştur ve oluşan kırılmalar gıda krizi riskini artırmıştır.

Salgın sürecinde tedarik zincirlerini derinden etkileyen en büyük sorun 71 ülke tarafından ihracatı kısıtlayıcı tedbirler alınması ve tıbbi malzemelere ihraç yasakları konulmasıdır. 2020 Haziran ayı itibarıyla de gıda ihracat yasaklarının arttığı görülmektedir. Genel duruma bakıldığında ise ülkelerin küresel tedarik zincirlerinden yerel tedarik zincirlerine dönüş yaptığı anlaşılmaktadır. Yerel tedarik zincirlerine dönüş her ne kadar bir çözüm yolu olsa da etkileri küresel açlık seviyesini yükseltecektir. Ulusal ekonomik hamleler özellikle Sahra altı Afrika, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde açlıklara neden olacaktır (Zhou & Delgado, 2020).

Dünyada küreselleşme ile üretim ve tüketim oranları her geçen yıl artış göstermektedir fakat bu artışlarla birlikte üretimin ve tüketimin dünya üzerindeki dağılımında dengesizlikler artmaktadır. Dünya Gıda Örgütü, WFP, USAID, Avrupa Birliği gibi 16 uluslararası kurum 2016 yılından itibaren birlikte 'Global Report on Food Crises' başlığı altında rapor yayımlamaktadır (Food Security Information Network, 2020). Yıllık olarak yayımlanan bu raporlarda açlık ve yetersiz beslenme temelli gıda krizi verileri toplanmakta ve derlenmektedir (Food Security Information Network, 2020). 2020 yılında yayımlanan raporda 2019 yılında 55 ülkede 135 milyon insanın açlıkla mücadele ettiği sonucu ortaya çıkmıştır (Food Security Information Network, 2020).

Yaşanan gıda ve açlık krizinin temel bazı sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle iklim krizleri gıda krizlerine ve açlık oranlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bazı ülkelerde iklim krizinin yanı sıra terör olayları ve savaşlar da açlık oranlarını yükseltmektedir (BBC News Türkçe, 2020). 2019 yılında yapılan hesaplamalara göre 77 milyon insan terör ve savaşlardan dolayı açlık ve yetersiz beslenme ile karşı karşıya gelmiştir ve bu sayının yarısından fazlası Ortadoğu ve Asya'da yaşayan çatışmalardan dolayıdır (Food Security Information Network, 2020).

Gıda krizinin en temel nedeni ise ekonomik sorunlardır (Food Security Information Network, 2020). 2020 yılı başlangıcı itibariyle dünyaya yayılan Covid-19 virüs krizi ile küresel ve ulusal ekonomiler gerilemeye devam ettikçe, sadece istihdam oranlarında düşüşler yaşanmayacak, mevcut gelirler de azalacaktır. Bu durum da sağlıklı gıdaya erişimi zorlaştıracaktır. Yine, gıda tedarik zincirlerinde meydana gelen kırılmalar, daha yüksek gıda fiyatlarına ve gıdaya erişimin daha zor bir noktaya taşınmasına neden olacaktır (Food Security Information Network, 2020). Gıda tedarik zincirinde yaşanan kırılmalar özellikle geliri düşük olan nüfusların gıda krizi riskini artırmaktadır (Food Security Information Network, 2020).

Dünya Gıda Programı (WFP) 2019 yılının sonu itibariyle açlık yaşayan 135 milyon insanın, covid-19 virüs kriziyle birlikte 2020 yılında 265 milyon seviyesine ulaşacağını söylemektedir (BBC News, 2020).

AB ORTAK TARIM POLİTİKALARI ve COVID-19 SÜRECİNDE TARIMSAL DESTEKLER

Avrupa Birliği her ne kadar entegrasyon sürecine kömür-maden endüstrisi temelinde başlamış olsa bile entegrasyon sürecinin gelişmesi ve ilerlemesi ile birlikte birçok ekonomik ve sosyal konuları da doğal olarak zamanla içine dahil etmiştir. Günümüzde Avrupa Birliği'nin en temel sektörlerinden birisi tarım sektörü olmuştur. Bu yüzden Birlik içinde tarımın gelişimi için politika düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir. 1962 yılında Avrupa Birliği tarım sektörünün gelişimi hedefi doğrultusunda 'Ortak Tarım Politikaları' sistemini oluşturmuşlardır (European Commission, 2020a).

Ortam Tarım Politika sisteminin amaçları ise şu şekilde belirlenmiştir (European Commission, 2020a):

- AB sınırları içinde yer alan çiftçileri ve çiftlikleri desteklemek ve tarımsal üretkenliği arttırma.
- Birlik içerisinde istikrarlı bir tarım ekonomisi sağlamak ve sürdürülebilir gıda tedarik zinciri oluşturmak.
- Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki çiftçilerin refah seviyelerini yükseltmek ve sürdürülebilir kılmak.
- İklim krizine karşı ve doğal kaynakların sürdürülebilir kılınmasında yönetim sürecinde yardımcı ve destekleyici olmak.
- AB sınırları içinde doğal yaşamın bütünlüğünü korumaya çalışmak.
- Tarım bölgelerini, tarım-gıda endüstrilerini teşvik ederek kırsal kalkınmayı ve ekonomiyi güçlü tutmak.

Ortak Tarım Politikası (OTP) birlik içerisinde sürdürülebilir bir tarım sistemine ulaşmayı hedeflemektedir. Sürdürülebilir bir sisteme ulaşma yolunda ise şu üç yaklaşımı benimsemiştir:

- **Ekonomik Sürdürülebilirlik**: OTP, çiftçileri ve çiftlikleri ekonomik olarak korumak amaçlı önlemler almaktadır. Bu önlemlerin odak noktasında sürdürülebilirlik, çevreyi

korumak, doğal kaynakları verimli kullanmak yer almaktadır (European Commission, 2020b).

- **Sosyal Sürdürülebilirlik**; OTP öncelikli olarak gıda güvenliğini hedeflemektedir. Aynı zamanda kırsal toplulukları destekleyen politikalar oluşturmaktadır. OTP'nin tüm hedefleri ve politikaları doğrultusunda tarımın toplumun her düzeyinde sürdürülebilir katkıda bulunmasını sağlanması amaçlanmaktadır (European Commission, 2020c).
- **Çevresel Sürdürülebilirlik**; OTP, 'Avrupa Yeşil Anlaşması (Green Deal)' ve 'Tarladan Çatala Stratejisi' ile iklim değişikliği ile mücadele etmeye, doğal kaynakları korumaya, biyoçeşitliliği artırmaya yönelik sürdürülebilir hedefler ve politikalar oluşturmaktadır (European Commission, 2020c).

Ortak Tarım Politikası sisteminin uygulamaları ele alındığında özellikle çiftçilere yönelik eylemler görülmektedir. Bu çerçevede OTP'nin genel uygulamaları ise (European Commission, 2020c):

- OTP çiftçilere belirli ödemeler yoluyla doğrudan gelir desteği sağlamaktadır. Organik tarımı ve kırsal alan bakımlarını destekleyecek hizmetler sunmaktadır.
- Piyasada meydana gelebilecek ani talep düşüşlerine veya piyasada aşırı arz durumlarına ve talep-arz odaklı meydana gelecek olumsuzluklarından fiyat düşüşü gibi zor piyasa durumlarına karşı baş edilebilecek piyasa önemleri almaktadır.
- Ulusal ve bölgesel programlarla kırsal alanlarda gerekli ihtiyaçları ve zorlukları karşılayabilecek kalkınma önlemleri almaktadır.

1 Haziran 2018 yılında Avrupa Komisyonu Ortak Tarım Politika sistemini ileriye dönük değişimini hedefleyerek 2020 sonrası için teklifler sunmuştur. OTP bir taraftan çiftçileri desteklemeye devam ederken bir taraftan iklim değişikliğine benzer gelecekte oluşabilecek değişikliklere duyarlı bir sürdürülebilir ve rekabetçi tarım sektörü hedeflemektedir. OTP'nin gelecek için 9 hedefi şu şekildedir (European Commission, 2020d):

- Çiftçilerin gelirlerinde adil bir dağılım sağlamak.
- Rekabet seviyesini artırmak.
- Besin zincirindeki gücü yeniden dengelemek.
- İklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarına karşı eylemler gerçekleştirmek.
- Çevre bakımını sürdürülebilir kılmak.

- Doğa bütünlüğünü ve biyolojik çeşitliliği korumak.
- Kuşakların yenilenmesini desteklemek.
- Canlı kırsal alanlar oluşturmak.
- Gıda ve sağlık kalitesini korumak.

Covid-19 salgının ekonomik krize dönüşerek neredeyse olumsuz etkilemediği sektör kalmamıştır. Hükümetler bu ağır ekonomik sorunlarla baş edebilmek için genişletici para ve maliye politikalarına yönelmişlerdir.

Bu süreçte Avrupa Birliği tarım sektörü için de genişletici politikalara ve düzenlemelere yönelmiştir. AB tarım işletmelerine 200 bin Euro'ya kadar çok düşük faiz oranlarında kredi imkânı sunmuştur. Diğer taraftan çiftçi başına 5 bin Euro ve küçük ve orta ölçekli işletme başına 50 bin Euro destek sunulmuştur. Ayrıca devlet yardımlarını arttırarak çiftliklere 100 bin Euro'ya ve gıda işleme ve pazarlama şirketlerine ise 800 bin Euro'ya kadar yardım sunmaktadır.

Gıda tedarik zincirinin kırılarak bir gıda krizine dönüşmesini tetikleyecek olan mevsimlik göçmen işçilerin durumu da Avrupa Birliği içinde hasat zamanı yaklaşırken büyük sorunlara neden olmuştur. Salgın nedeniyle kapanan sınırlar ve işçi hareketliliğinin durma noktasına gelmesi hem ürünleri tarlada kalacak tarımsal ürün üreticileri hem de çalışarak gelir elde edecek mevsimlik göçmen işçileri; özetle gıda tedarik zincirinin önemini açığa çıkartmıştır. Avrupa Birliği ülkeleri için kritik öneme sahip olan bu mevsimlik işçiler salgın sürecinde 'kritik işçi' olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Bu nitelendirmenin en büyük nedeni elbette tarım sektörünün faaliyetlerini (hasat, ekim ve bakım) salgın sürecinde de sağlıklı bir şekilde sürdürmeye devam etmektir (European Commission, 2020e).

TÜRKİYE’NİN AB ORTAK TARIM POLİTİKALARINA UYUMU VE TARIM SEKTÖRÜ

Türkiye AB üyeliği için 31 Temmuz 1959’da ilk başvurusunu gerçekleştirmiştir. 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması, 12 Eylül 1963 tarihinde Türkiye ile AB arasında, Roma Anlaşması doğrultusunda imzalanmıştır. Türkiye AB’ye tam üyeliğini gerçekleştirmeden Gümrük Birliği’ne girmeyi kabul etmiştir (Dinler, 2008).

Ankara Anlaşması ve 1 Ocak 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ve Ortaklık Konseyi kararlarıyla birlikte Türkiye ve AB arasındaki tarım esasları belirlenmiştir. Katma Protokol ile Türk tarım sektörü Gümrük Birliği’nin dışına alınmış ve Ortak Tarım Politikaları’na uyumuyla ilgili bir geçiş dönemine girmiştir (Rehber & Vural, 2018).

Türkiye 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte büyük bir kırılma yaşayarak, ‘planlı ekonomi’den ‘piyasa ekonomisi’ne geçmiştir. İthal ikame politikası bırakılmış, fiyat kontrollerinden vazgeçilmiş, Kamu İktisadi Teşebbüsleri tarafından üretilen malların fiyatları artmış ve fiyatla desteklenen ürün sayısı azalmıştır. Tarımsal araştırma yönelik çalışan pek çok kurum kaldırılmış, dolayısıyla da tarımdaki araştırma ve gelişmeler yeterli seviyede olmamıştır. 1985 yılında çıkarılan “V. Beş Yıllık Kalkınma Planı” piyasa ekonomisine geçişe bir hız kazandırmıştır (Bayaner, 2011). Ayrıca belirtmek gerekir ki 1963 yılı itibariyle başlayan planlı kalkınma dönemlerinin planlarında tarım sektörü de yer almıştır (Rehber & Vural, 2018).

1 Ocak 1987 yılında Ortaklık Konseyi Kararları ile Türkiye’den AB’ye ithal edilen tarım ürünlerine uygulanan sabit gümrük vergisinin kaldırılmasına karar verilmiştir. AB bunun yerine uygulanan anti-damping vergileri ve miktar kısıtlamalarıyla önlemler alınmıştır. Ancak yıllar içerisinde AB’nin gelişmekte olan ülkelere tanıdığı tavizlerin artması, Türkiye’ye Katma Protokol ile tanınan tavizlerin önemini yitirmesine neden olmuştur (Rehber & Vural, 2018).

5 Nisan 1994 tarihinde yürürlüğe giren Ekonomik Önlemler Uygulama Planı ile piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kurallarıyla işleyeceği ve sosyal dengeleri gözetleyen bir devlet anlayışına geçilmiştir. Bu çerçevede alınan kararlarla tarımla ilgili olarak devletin ayıracağı destek, sadece üç ürün grubuyla sınırlanacağı açıklanmıştır. Hububat ve baklagil alımları Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) tarafından fiyat desteği temelli olarak belirlenmekteyken, alım

politikaları destekleri iptal edilmiştir. Bu karardan sonra belirli baklagil ürünlerindeki üretimde önemli düşüşler yaşanmıştır (Bayaner, 2011).

Türkiye, çok uzun bir süredir ithalata dayalı tarım politikaları uygulamaktadır.

Enflasyonla mücadele kapsamında gıda enflasyonunu baskılamak amaçlı üretici fiyatlarını kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Fakat çiftçilerin girdi fiyatlarındaki artış maliyetleri arttırdığından üreticilerin fiyatları da baskı altında kalmaktadır. Bu yüzden bir süre sonra çiftçiler üretimi sürdüremediğinden arzı düşürmek zorunda kalmıştır. Tarımsal ürün fiyatlarındaki yükseliş ve fiyat baskılama stratejisi sonunda ithalatın yolunu açmıştır (Yıldırım, 2020).

Türkiye'nin tarımda 'kendi kendine yeten ülke' olarak anılırken tarım ürünleri ithalatçısı noktasına gelmesi, 'buğdayın ve ekmeğin' dünyaya yayıldığı, medeniyetin doğduğu ve geliştiği Anadolu topraklarının çiftçisi üretimden çekilmeye başlaması yeni bir tarım politikası inşasının zamanının geldiğini göstermektedir. Son 20 yılda görev yapan altı tarım bakanından sadece bir tanesinin eğitiminin tarım sektörü ile ilgili olması, sektör için tasarlanacak politikaların etkinliğini etkilemesinden ziyade, sektöre yaklaşım açısından sembolik önem taşımaktadır. Ziraati, hayvancılığı ve gıdayı kapsayan böylesine geniş bir sektörün, üstelik de gıda krizi ile öne çıktığı bir dönemde yeni bir politika yaklaşımına ihtiyaç duyduğu açıktır.

Tarım sektörünün yıllardır çözülemeyen ve her yıl üzerine yenileri eklenen kadim sorunlarının çözülmesi artık ezberlenen 'Hollanda örneği'nin de anlamsızlaşması adına önemli sayılabilir. Bilindiği üzere Konya kadar büyüklüğü, İstanbul kadar nüfusu olan Hollanda'nın 2019 yılı tarımsal ürün ihracatı 100 milyar Euro'ya ulaşmışken, Türkiye'nin toplam ihracatı aynı dönemde 170 milyar dolar olmuştur.

Tarım ve Orman Bakanlığı'nın 2019 yılı faaliyet raporunda tarımsal kalkınmayı destekleyecek temel bazı hedefler kıyaslama açısından önem taşımaktadır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019):

- Tarım ürünlerinin pazarlanmasında dağıtım zincirindeki aracılarn sayısının azaltılması, tüketicinin makul fiyatlardan ürüne erişimi, üretici ile tüketici arasında doğrudan bağlantı kurulması yönünde kooperatiflerin ve üretici birliklerinin sistemde etkin olarak yer alması sağlanacaktır.
- Sürdürülebilir orman yönetimiyle ormanların ekonomiye katkısı artırılacaktır
- Tedarik zincirinin etkinliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak için uçtan uca yönetim yapısı oluşturulacaktır
- Gıda fiyatlarının enflasyon üzerindeki baskısını azaltmaya yönelik olarak lojistik ve depolama alanlarında gerekli düzenlemeler yapılacak ve tarımda bölge ve ürün bazında bir planlamanın kurumsal altyapısı hayata geçirilecektir.

SONUÇ: TARIMI BAŞTAN TASARLAMAK

Yakın bir zamana kadar yapay zekânın, nesnelerin internetinin ve Sanayi 4.0 teknolojilerinin iyiden iyiye etkilerini hissedilen tarım sektörünün giderek dijitalleştiği gündem olurken; covid-19 salgını sonrası, ‘yükselen gıda fiyatları, gıdaya erişim ve açlık, mevsimlik göçmen işçiler, gıda tedarik zincirinde kırılmalar ve gıda krizi’ gibi başlıklar sadece tarımda öne çıkan başlıklar olmamış, tüm dünyanın ana gündeminde de ilk sıralarda yer almıştır.

Türkiye’de ise tarım sektörünün yıllanmış sorunlarının geldiği nokta, tarımsal üretimden çekilen üreticiler ve tarımsal ürün ithalatının giderek ağırlık kazandığı bir ekonomik yapı olmuştur.

Covid-19 salgını sürecinde Türkiye, her ne kadar tarım sektöründe kendi kendine yetebilecek durumda olduğu yönünde açıklamalar yapsa da tarım sektöründeki sorunlar sadece üretimle sınırlı kalmamaktadır (Özdemir, 2020). Türkiye’nin kendi kendine yetebilecek tarımsal üretim hacmi mevcut olabilir fakat Türkiye’de çiftçilerin girdi maliyetlerinden dolayı üretim yapmakta zorlandığı görülmektedir (Yıldırım, 2020). Mazot, elektrik, gübre, tohum, ilaç vb. girdilerin fiyatları yükselmesine rağmen çiftçiler girdi maliyetlerini düşürecek destekler alamamaktadır (Yıldırım, 2020).

Tüm dünya covid-19 salgını ile bir kez daha tarımın önemini, yaşamsal değerini, ekonominin olmazsa olmaz sektörü olduğunu anlamış bulunmaktadır. Hâlihazırda yerel yönetimlerin desteğini almış bulunan tarım sektörü için, bir yandan dijitalleşirken bir yandan da mevcut potansiyelini açığa çıkaracak yeni bir tarım politikası tasarımı salgın vesilesiyle daha da hızlanabilir görülmektedir.

Avrupa Birliği birçok farklı destekle çiftçisini ve tarımsal üretimini korurken; bir yandan da hem yeni teknolojilerin tarıma adapte edilmesinin hem de organik tarım gibi iyi tarım uygulamalarının önünü açmaktadır. Türkiye'nin de üyelik sürecinde olduğu Avrupa Birliği'nin tarım politikalarını takip ederek uygulamaya geçirmesi, tarım sektöründe atılım ve yeniden yapılanma için hazır bir imkan olarak değerlendirilmelidir.

İklim krizi ve devamında salgın 'çevre ve sürdürülebilirliği' öne çıkardığı kadar, gıda krizi ile tarım sektörünü de öne çıkarmış, özellikle Türkiye gibi tarım potansiyeli yüksek ülkelerde tarım sektörünün yeniden yapılandırılması için kriz, bir fırsat yaratmıştır.

KAYNAKÇA

Bayaner, A. (2011). *Türkiye Tarımı: Gelişmeler ve Beklentiler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

BBC News. (2020). Coronavirus: Five of the countries most at risk from famine in 2020 - BBC News. *BBC NEWS*. Retrieved July 5, 2020, from <https://www.bbc.com/news/world-52379956>

BBC News Türkçe. (2020). 2020'de kıtlık riskiyle karşı karşıya olan beş ülke BBC News Türkçe. *BBC News Türkçe*. Retrieved July 6, 2020, from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52390105>

Dinler, Z. (2008). *Tarım Ekonomisi*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

European Commission. (2020a). The common agricultural policy at a glance | European Commission. *European Commission*. Retrieved July 5, 2020, from <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural->

policy/cap-glance_en

European Commission. (2020b). Economic sustainability in the CAP . *European Commission*.

Retrieved July 5, 2020, from https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/sustainability/economic-sustainability/cap-measures_en

European Commission. (2020c). The CAP and social sustainability . *European Commission*.

Retrieved July 5, 2020, from https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/sustainability/social-sustainability/socially-sustainable-cap_en

European Commission. (2020d). *THE POST-2020 COMMON AGRICULTURAL POLICY: ENVIRONMENTAL BENEFITS AND SIMPLIFICATION*.

European Commission. (2020e). Supporting the agriculture and food sectors amid

Coronavirus European Commission. *European Commission*. Retrieved July 3, 2020, from https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/coronavirus-response_en#guidelines

Food Security Information Network. (2020). Global Report on Food Crises. *Fao.Org*, 1–202.

Retrieved from <https://www.wfp.org/publications/2020-global-report-food-crises>

Kılavuz, E., & Erdem, İ. (2019). Dünyada Tarım 4.0 Uygulamaları ve Türk Tarımının

Dönüşümü. *Social Sciences*, 14(4), 133–157. Retrieved July 5, 2020, from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nwsasocial/issue/49791/511386>

Özdemir, Ö. (2020). Koronavirüs salgını, Türkiye’de gıda ve tarım sektörü için risk

barındırıyor mu? - BBC News Türkçe. *BBC News*. Retrieved July 5, 2020, from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52175470>

Rehber, E., & Vural, H. (2018). *Tarım Ekonomisi*. Bursa: Ekin Basım.

Şahinöz, A. (2010). YENİ BİNYIL’DA YENİ TARIM POLİTİKALARI. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergis*, 331–349.

Schmidhuber, J., Pound, J., & Qiao, B. (2020). COVID-19: Channels of transmission to food

and agriculture. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. Retrieved July 5, 2020, from <https://doi.org/10.4060/ca8430en>

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2019). *2019 Faaliyet Raporu* . Retrieved July 5, 2020, from

https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanlık_Faaliyet_Raporları/2019_yili

faaliyet raporu.PDF

Yıldırım, A. E. (2020). Tarımda yeni dönem, yeni politikalar ve fırsatlar. *Tarım Dünyasından*. Retrieved July 5, 2020, from <https://www.tarimdunyasi.net/2020/05/04/tarimda-yeni-donem-yeni-politikalar-ve-firsatlar/>

Zhou, J., & Delgado, C. (2020). The impact of COVID-19 on critical global food supply chains and food security | SIPRI. *STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE*. Retrieved June 29, 2020, from <https://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2020/impact-covid-19-critical-global-food-supply-chains-and-food-security>